

SLOVSTVO

Ivan Cankar: Zbrani spisi XI. — Krpanova kobila. Hlapec Jernej in njegova pravica. Satirični in polemični spisi 1907—1908. — Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila nova založba. Ljubljana, 1930, Str. V—XIV, 1—409.

Povem v naprej, da mi kot slovstvenemu svojega znanja in mnenja pa kot pristašu starejše poetike in estetike morda le ni moči soditi popolnoma pravilno in objektivno o tem enajstem zvezku Cankarjevih zbranih spisov, torej o knjigi, ki vsebuje Cankarja, kjer je najbolj problematičen, namreč najbolj oseben v prečudnem svojem ressentimentu, v zagrenjenosti brez vsega optimizma (humorja). Taka zagrenjenost po mojem ni in ne more biti nikoli rodoviten fundus čisti, dobri in polni umetnosti. Ne da bi hotel ponavljati ali potrjati svojo sodbo, kakor sem jo zapisal o gradivu v tem enajstem zvezku C. spisov pred dobrim desetletjem, bistveno tiste sodbe ne glede Krpanove kobile ne glede Hlapca Jerneja in njegove pravice ne morem spremeniti ali celo popraviti ali preklicati. Zame je še vedno dvoje: da gradivo v »Krpanova kobila« ni ne harmonično ne enovito in da je »Hlapec Jernej« dvojna zmota, v idejnem in v oblikovno-poetičnem pogledu. Idejno zmoto mi je priznal, potrdil in preciziral g. urednik v Uvodu sam. O poetični hibi te naše slovstvene redkosti naj se pa razgovorim.

Kaj je »Hlapec Jernej«? Čudovito preprosta zgodba, ki ponazoruje neko misel, elementarno prvotni pesniški motiv, v bistvu pristna parabola. Paraboli pa (ne Cankarjevi!) sodi lastni in samo en pristni izraz, namreč čista objektivna epičnost in čista poetičnost, t. j. popolna odmaknjenost v slogu in občutju iz vsega krajinskega, časovnega, realističnega v idealno oddaljeni, le objektivirano realni milje občega, apriorno splošnega. Cankarjev »Hlapec« pa ni tak ne v slogu ne v občutju, dasi bi moral biti spričo zgolj parabolčne motivnosti svoje, je marveč le nekakšna groteskno plastična propoved. Le kot tako jo je

sprejel veliki svet prav kakor domači naš človek. Parabolični »izgubljeni sin« ni namreč ne ta Izak ne ta Simon, je marveč le »izgubljenec in skesanec pred očetom — Bogom.« Slovenski, Cankarjev »samopravični« pa je res en Jernej, en hlapec, ta z Betajnovc, ta človek z besedo in ritmom Ivana Cankarja, samo Cankar z vsem patološtvom subjektivno čustvenega izraza in patetičnega karikaturstva. Dokažem s sledečim, da je tako. Veliki Tolsti je pisal med drugim nekakšne legende. Bistveno so prav tisto, kar bi bil mogel postati »Hlapec«. Da so popolne umsko in umetniško, mi menda nihče, ki te precijoznosti ruskega slovstva pozna, ne bo oporekal. Zdaj bom pa sodil! Tolsti, pravim, bi bil motiv »Hlapca Jerneja« edino prav in umetniško povedal na treh ali štirih straneh. Kaj Tolsti, celo Andersen bi bil napravil to! Cankar pa ni! Ni znal, ni mogel, marveč se je ob svojem divinatorično srečnem intuitivnem najdenju spozabil: razbohotil se marinirano v problematično širokost, v tipiko deseterega revijstva brez vsake umetniške karakternosti in gradacije. Cankar je torej pesnil proti vsemu redu in vsej rabi dotlej, ustvaril pač slovensko slovstveno species, ne pa čiste umetnine. Kdor me hoče zdaj in tako umeti, naj me; sme me pa slejkoprej smešiti, kakor me je že glede kontraposta: veleumetnina — velezmota. Potrdilo velikega sveta in v teh časih zame ni in ne more biti polno potrdilo...

Glede drugega gradiva v C. Zbr. spisov 11. zvezku — da o polemičnih in satiričnih spisih, ki so le kulturno zajemljivi, ne govorim — mi je pa pripomniti, da g. urednik ni dal zanj nobenega komentarja. Hočem reči, da je vsaj »Štefanu Poljancu« potreben vsebinski ključ. Izdajati namreč Cankarja tako kot Jurčiča, ne gre. Da bo C. knjiga živa, je treba Cankarja predstaviti, kar je bil: noben pripovednik, marveč pesnik, avtobiografičen, iz sebe subjektivno zajemajoči tvorec — mislec. Cankar brez takega tolmača je celo literarnim mrtva knjiga. Ker želim, da bi živel, naj g. urednik vsaj za zadnji zvezek napiše tako vsebinsko analitično studijo, biografijo C., ka-

kor je v svojih delih. V tej in taki opremi bi bil utegnil postati celo izbrani Can- kar močnejši, kakor pa je zdaj, ko v bo- hotni enciklopedični obilnosti, povejmo od- krito, utruja in ubija...

Dr. Ivan Pregelj

Ivan Pregelj: Izbrani spisi V. — Magister Anton. — Jug. knjigarna, Ljub- ljana, 1950.

Peti zvezek Pregljevih izbranih in svoje- voljno, po nikakem notranje določenem principu urejevanih spisov, prinaša v novi prireditvi »zgodovinski roman« »Magister Anton«, ki je bil v prvotni obliki napisan v l. 1925, in tak tudi objavljen v goriški »Družini« l. 1950. Z »Magistrom Antonom« je Pregelj napisal novo romantično povest, slično po slogu in motivih oni o »Odiseju iz Komende«, v času pa pomaknjeno še dlje v zgodovino: v čas prve slovenske knjige, začetnega protestantizma, prvih jezuitov, v dobo sholarskega življenja in prvih slov. prot. emigrantov na Nemškem. Tak bi bil zgodovinski okvir, kamor je postavil Pre- gelj svojega magistra. Kot idejni motiv pa je napisal na čelo knjige oznako dobrega pastirja po besedah iz Pisma: »Kaj se Vam zdi? Če ima kdo sto ovac in katera izmed njih zaide, ali ne pusti na gorah devet in devetdeset in gre iskat tiste, ki je zašla?«

S tem je označil osnovno zamisel romana, ki pa je v tem smislu poudarjena šele v drugem delu, in zato se zdi, kot da je prvi del le ekspozičija. S tako razdelitvijo ro- mana v dva ostroločena dela, katerega prvi del je celo daljši pa naj služi drugemu, ki nosi težo vsebine, le kot uvod, je Pregelj razbil umetniško ravnotežje dela, kompo- zicijsko sorazmerje, kar je največja motnja te povesti. Zato se mi zdi velika škoda, da Pregelj ni dosledneje razvil one prvotne monumentalne kompozicije, ki jo je sicer nakazal: naj bi namreč tako mojstrsko pri- kazane »tri žerjave« postavil kot samostojen prolog, kot tipično karakteristiko časa, kraja in načina svečeniške čuječnosti, kot temelj, na katerega naj bi postavil indivi- duelno povest magistra Antona, njegovo novo pojmovanje svečeništva in njegovo iskanje po besedah iz Pisma. V koncu naj bi takega novega pastirja postavil kot nov tip v isto višino onim trem, individualna povest bi tako dobila širši okvir in povest bi vplivala enotno. Tako pa se mi zdi, da

je Pregelj preširoko postavil temelj in zato pustil, da se mirno prelije v tok povesti in zabriše. Vidi se, da je začel pisati roman, hotel pokazati duha časa v več osebah, pa se prehitro koncentriral le v eni, ki jo ni poglobljal navznoter in jo zato nujno moral razviti nazven, v širokost. Zato jo je raz- lomil v dva motiva in razširil v prostor. Roman je tako razpadel v dve povesti z eno osebo: prvo, kako je magister našel svoj poklic — svečeništvo; in drugo, kako je iskal izgubljeno ovco po Italiji, Avstriji in Nemčiji, da jo privede nazaj k Cerkvi. Zato roman nima enotnosti: tako širina kot po- časni tempo prvega dela na ozkem doma- čem terenu ni v sorazmerju z zgoščeno na- glico dejanja v drugem — poudarjenem — delu na tako obširnem tujem prostoru.

Sicer pa je »Magister Anton« dobra Pre- gljeva povest. Moč Pregljeva v tej povesti pa ne leži v odslanjanju notranjih dušev- nih konfliktov med osebami, ki jih skoraj ni: medlo nakazane človeške vezi so samo v razmerju Antona do Polone in Stradiota. Ostala razmerja med osebami pa so dana že sama po sebi po idejnem razkolu, po pripadnosti sovražnih si veroizpovedanj. Stradiot je kot odpadnik in moralno manj vreden človek simbol satana in vsebina vsega romana je svečeniškov napor, da sin »sina pogubljenja« najde k luči. Tudi to je res, da sta tako tema in luč razdeljena ne- enakomerno že a priori in je zato povest brez tistega odrešujočega, človeškega du- hovnega trpljenja, v katerem dobe človeške odločitve vse drugačno ceno (v tem zadnjem smislu je Pregelj že nekoč razumel odpad- ništvo v »Sinu pogubljenja« ali duhovno borbo v »Bogovcu Jerneju.«). Osebe te Pre- gljeve povesti pa so kljub temu polne religi- oznega žara in čeprav so v bistvu reali- stične. Tudi scene v povesti so v kljub vsem romantičnim avanturam — realistične. Silo tega novega Pregljevega romana vidim prav v njegovem realističnem pripovedo- vanju, zrelosti prikazovanja in stvarnosti izraza. V umetniškem gledanju in obliko- vanju je Pregelj še vedno prvi med nami. Kako monumentalno je opisan prihod An- tona na Kras in srečanje s tremi žerjavi! In potem gostilna v Rimu z ubogim berač- kom in tipičnim sholarjem žolno! Ali dis- puta z Andreaem in šola v Štanjelu in nova maša! Sploh vse situacije, najsi bodo še